

Поліщук О. П.

ІНТУЇЦІЯ ТА АНАЛОГІЯ: КОНЦЕПТ "НАТУРАЛЬНОГО ДОСВІДУ МІСТИЧНОГО І ПОРОЖНЕЧІ" У КОНТЕКСТІ ІНТУЇТИВІЗМУ Ж. МАРИТЕНА

Досліджено вчення відомого представника неомізму та інтуїтивізму XX століття – французького філософа, естетика і теолога Жака Маритена про природу інтуїції, зокрема про роль для неї аналогії. Охарактеризовано напрацювання Ж. Маритена про види аналогії та їхні витоки.

Крім того, підкреслено, що у межах маритенівського концепту "натурального досвіду містичного і порожнечі" напрацьовано новий ракурс розуміння природи інтуїції, оскільки містична інтуїція пов'язується мислителем із ступенем морального розвитку людини.

Ключові слова: аналогія, інтуїція, містичний досвід, любов.

Творчість людини та її засади – це царина аналізу психофізіології, психології, гносеології, філософської антропології, філософії науки, естетики, культурології. Попри значні напрацювання щодо природи творчого рішення з боку сучасної науки, мало зрозумілими продовжують залишатися його не дискурсивні підвалини (інтуїція, емпатія, трансівні стани тощо). Йдеться наразі про нераціональні основи людського мислення, які спроможні виступити у ролі своєрідних активаторів його продуктивності. Іншими словами, творче мислення продовжує потребувати подальшого вивчення й аналізу не стільки для визнання цінності для нього нераціонального інформаційного компонента, а розуміння й остаточного уясування причин такої цінності.

Мислення людини у реальному існуванні не зводиться до функціонування виключно у форматі абстрактно-понятійного виду. Крім того, варто наголосити, що у дитячому й ранньому підлітковому віці основною людською мислинневою стратегією виступає образно-асоціативне мислення через незначний соціальний досвід і початковість залучення через наочність й тренінг (завдяки школі) до розгортання думки у формі понять, суджень та умовисновків. Слід враховувати й існування "ліворуких" людей та амбідекстр, для яких стратегія саме образного мислення є домінантною. А також необхідно звернути увагу на стрімке посилення значущості завдяки ЗМІ, Internet-технологіям, рекламі і т.п. візуалізаційних сигналів та повідомлень у інформаційних потоках, які визначають життя сучасної цивілізованої людини. Слід брати до уваги, крім того, й інший культурний чинник – все вагоміший вплив на соціально-культурне життя європейців культурних надбань інших народів, передусім далекосхідного культурного регіону. Мислення людини східної культури й західної відмінне у багатьох ознаках, що було помічено зокрема ще Ф. Кліксом, К.Г. Юнгом тощо. Вкажемо насамперед на прийняту у далекосхідному культурному середовищі традицію писати за допомогою ієрогліфів, що розвиває у людини саме стратегію образного мислення й цінності для нього нераціональних елементів детермінації. Загалом це й визначає необхідність звернення до осмислення специфіки аналогії як основи існування інтуїції та мислення, яке широко її використовує.

Слід зазначити, що аналіз природи інтуїції, попри тривалий науковий інтерес, має дещо маргінальний характер. Необхідно насамперед вказати на праці російських філософів В. Іріної та О. Новикова "В світі наукової інтуїції: Інтуїція і розум" [2], О. Карміна і Є. Хайкіна "Творча інтуїція в науці" [3], білоруського дослідника І. Морозова "Природа інтуїції" [7], українського естетика О. Поліщука "Інтуїція. Природа, сутність, евристичний потенціал" [8] тощо. Щодо ж осмислення витоків і причин інтуїтивізму варто наголосити про недостатній ступінь опрацювання цього питання загалом у вітчизняній філософській думці (і не лише їй), передусім незначну кількість праць, присвячених його дослідженню – В. Асмуса "Проблема інтуїції у філософії і математиці (Нарис історії: XVII-початок XX ст.)" [1], О. Княжук "Інтуїція в контексті евристичної функції

мистецтва" [4], Л. Левчук "Роль інтуїції в процесі художньої творчості" [5], В. Ляха "Критика інтуїтивізму сучасної буржуазної філософії" [6] тощо. Однак увага творчості Ж. Маритена наразі не приділялася, що й визначає доцільність аналізу напрацювань щодо природи інтуїції і цінності для її витоку аналогії, здійсненої французьким мислителем.

Метою даної розвідки є осмислення напрацювань відомого французького філософа-інтуїтивіста, естетика та теолога Ж. Маритена щодо аналогії як основи людського "натурального містичного досвіду" та інтуїції.

Творча спадщина чільного представника неомізму XX століття Жака Маритена є багатогранною, як і його наукові та філософські інтереси.

При осмисленні онтологічних і гносеологічних проблем він відстоював принцип плюралізму, визнаючи, що оскільки різні рівні буття (фізичний, біологічний, психологічний, соціальний, духовний) не можуть бути зведеними один до одного, то й пізнання їхніх елементів не може зводитися до однакових способів. Тому ним підкреслювалася цінність не тільки логічного розмірковування, а й інтуїції та містичного досвіду при дослідженні людського життя. Людина, на погляд французького мислителя, є істотою не тільки тілесною, а й духовною, бо наділена душею.

Концепція людини, напрацьована Ж. Маритеном, є не просто різновидом християнського персоналізму. Йдеться наразі про оригінальне вчення інтуїтивізму, онтологічною основою якого виступила християнська доктрина. Саме "метафізична інтуїція буття", за Маритеном, є основою метафізики, яка поєднує особистісний людський досвід із правічним витоком – Творцем. Вчення про інтуїцію, на наш погляд, є наріжним для французького мислителя.

І хоча Ж. Маритен, безсумнівно, зазнав впливу інтуїтивізму А. Бергсона (хоча б тому, що відвідував лекції останнього у Колеж де Франс), та його вчення про інтуїцію як чинник людського буття й пізнання є суто оригінальним (й не тільки через акцент у розумінні людини як істоти, що як індивід підпорядковується суспільству, в якому перебуває, та істоти водночас суто духовного плану через власну безсмертну душу, спроможну трансцендувати соціальні стосунки). Видається, що варто наголосити на тому, що маритенівський інтуїтивізм має так би мовити суто практичний вимір: від спроби дослідження ролі аналогії у мисленні не дискурсивного плану, аналізі місця інтуїції у містичному досвіді до осмислення інтуїції як засобу спротиву до нівелювання особистості за умов тоталітаризму. Саме це й спостерігаємо у динаміці його праць: "Філософія Бергсона" (1914), "Мистецтво й схоластика" (1920), "Релігія і культура" (1930), "Рівні знання" (1932), "Вступ до метафізики. Сім лекцій про буття" (1943), "Інтегральний гуманізм" (1936), "Християнство і демократія" (1943), "Людина і держава" (1951), "Моральна філософія" (1960) тощо.

Наразі привертає увагу передусім гуманістична спрямованість вчення про інтуїцію цього мислителя, остання ним пов'язується із людською моральністю, що надає деяким маритенівським ідеям актуальності в сучасних умовах, пов'язаних як із зростаючою стресогенністю повсякденного буття, так і дегуманізуючими чинниками глобалізаційних процесів, з якими стикається пересічна людина. Інтуїтивізм Ж. Маритена через гуманістичні засади, як видається, дає змогу дещо по-іншому оцінити цінність інтуїції у людському житті та діяльності.

Досліджуючи питання природного підґрунтя містичного досвіду у духовних практиках Сходу, Ж. Маритен дійшов думки про необхідність пов'язування інтуїції та аналогії, а також розрізнення форм (чи видів) пізнання через аналогію. Цікавим є те, як видається, що під поняттям "містичний досвід" мислитель розуміє "ощасливлення абсолютного досвіду", і його потрактування такого досвіду є суто оригінальним в історії філософської думки. (На його думку, таке "ощасливлення" –

це пізнання через споглядання, що виступає досвідом залучення до абсолюту.* Але воно є, крім того, підставою для найбільш прийнятної для людини пізнання через афект або схильності до уподібнення. Тому Ж. Маритен й наголошує, що ще святий Тома Аквінський вважав, що містик "скоріше потерпає з причини божественних справ, ніж їх пізнає", відтак, він схилився перед людиною чистою з морального боку, яка й пізнає Абсолют, Творця через чистоту моральних помислів. Побачити дар Святого Духу, особливо дар поради, містик може через особливості його життя. За Ж. Маритеном, пізнання через аналогію залишається на зовсім іншому рівні, ніж пізнання на шляху містичного досвіду, що не завжди зумовлений дорученням до Божественного. Наразі подібне пізнання притаманне лише тим, хто не тільки має схильність до афективних станів, а й є взірцем моральності).

Насамперед ним виділено афективну аналогію, яка в найбільш загальний та поширений спосіб, на погляд Ж. Маритена, стосується людського життя, тому що виступає пізнанням у формі етичного та практичного сенсу. Це пізнання розглядається ним як "...чуттєве, схильне до аналогії в меті людської діяльності, котра є стрижнем пізнання. Якщо моральні чесноти між собою взаємопов'язані, а людина розторопна, і розторопною є тільки на даний момент, якщо вона теж є проникливою, справедливою і т.д., треба щоб вона роздумувала про справи проникнення і справедливості не тільки завдяки пізнанню, як роблять це філософи-моралісти, але також через інстинкт або аналогію і через регулювання своїх власних внутрішніх схильностей, тих настанов до поміркованості і справедливості, що є в людині і які виступають її невіддільною частиною" [9, 100]. І пізнання суті людського життя через афективну аналогію охоплює велику царину, що належить до практичного, етичного спрямування та виступає особливим способом діяльності, який не входить безпосередньо у "сферу світу споглядання", – переконаний філософ.

Протилежним способу інтуїтивного пізнання через афективну аналогію є пізнання через неафективну аналогію як розумовий феномен, що виникає з *habitus*, зумовленого вищим спекулятивним характером розуму, який притаманний мудрецеві чи вченому. Кожний *habitus* породжує у людини деяке відношення до предмету і, відтак, деяку аналогію. Наразі розум математика або філософа "уподібнюється до математичних і метафізичних справ", але таке розумове уподібнення прагне тільки до вдосконалення і поліпшення процесу пізнання через поняття та уявлення, – стверджує французький мислитель. Тут маємо приклад знання про дійсність через розумове уподібнення, яке охоплює через поняття щось найхарактерніше в предметі пізнання і ніби прилаштовує його до людського розуму. Таке пізнання йде поряд з розвитком розумового *habitus*; саме з нього й випливає так звана інтелектуальна інтуїція, що є абстракційною та ейдетичною, котра виражається у формах мислення філософа чи вченого, тобто тих, хто цілеспрямовано "крокує дорогою пізнання".

Чи є можливим наразі, щоб метафізик у такій "дорозі" дійшов до витоку подібного споглядання – Божих справ? На погляд мислителя, так. Але чи буде воно містичним досвідом у такому сенсі? Звичайно, що ні, – переконаний Ж. Маритен: "Деякі мислителі драматизують і допроваджують до крайності, на мою думку, арістотелівські тенденції *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*, хоча б, здається, можна мені сказати ..., що всяке зусилля метафізичне є далеким від підготовки нас до усяких способів поєднання з Богом – навпаки позбавляє нас надії на таке поєднання і скидає нас на землю назад, скоріше за все розбитих, ніж поєднаних, як нас переконують перед цим, що спершу треба досягти до сталевих воріт неба, огороджуючи Божу трансценденцію від різних видів людського пізнання. Філософ як такий не може споглядати Божі

* Вираз «абсолют» він спеціально не пише з великої букви «А», бо не кожний містичний досвід, на погляд мислителя, є досвідом залучення до Бога.

речі, є він ніби Ікаром у спогляданні і у властивий йому спосіб порушником зв'язків до безнадійної сфери множини і того, що створене. Інші навпаки погоджуються з тенденціями платонівськими, навіть якщо не йдуть так далеко, щоб прийняти тезу, що в душі існує хвіртка інша, ніж почуття, завдяки якій душа у природний спосіб відкривається на дійсність завдяки безпосередньому екзистенціальному контакту, схильні мислити з отцем Руссельотом та його школою або отцем Festugière (автором недавно опублікованого та високо оціненого вчення про Платона), що метафізичне зусилля може проводити (виходу за межі себе самого, але прагнучи йти завжди у тому ж самому напрямку, так званому напрямку зрозумілого усвідомленого побуту, який має бути здобутим у плані початкової любові) або до містичного досвіду в природний спосіб, до природного містичного поєднання з тим Єдиним чи з тим Добром, яке Платон поміщав перед буттям, або принаймні до споглядання, яке через свій специфічний динамізм або вдовольняючи потреби, які є складовою прагнення до переходу порогу дійсності надприродних сил і стати цьому даром надприродної ласки містичного єднання, зрозумілим передусім як інтелектуальна інтуїція абсолютного Буття" [9, 101-102].

У пізнанні через аналогію (уподібнення) має місце й поетичне пізнання або пізнання на шляху творення, заснованого на досягненні дійсності через її афективне споглядання, яке не можна "схопити у понятті". Адже художня аналогія як творче усвідомлення глибин предмета є пізнанням через уподібнення до дійсності, "...відповідно до того, як та остання виступає внутрішньо мною схопленою в самій суб'єктивності як розумова екзистенція, яка є уловленою в конкретній та екзистенціальній гармонії з суб'єктом як суб'єктом" [9, 102]. Слід підкреслити, що пізнання через художнє уподібнення спирається на розвагу, наскільки це практично можливо, проте не в "...лінії уявного, але у лінії конкретики поетичне пізнання, поза сумнівом, схиляється до споглядання і є повне прикладів споглядальних проблісків натхнення, однак воно все ж таки не є у повному розумінні споглядальне, або, іншими словами, ошчасливлюючим" [9, 104]. Іншими словами, виступаючи у якості різновиду інтуїтивного пізнання як пізнання на основі споглядання, художня аналогія не ґрунтується на містичному досвіді, у неї інші витoki, які кореняться в царині людського прагнення до гри і людської чуттєвості.

Проте існує й четвертий вид інтуїтивного пізнання через уподібнення – вказує Ж. Маритен. Тут пізнання виступає так само як уподібнення до дійсності, і воно не дається людині "уловленим у понятті" (однак без подібності до випадку поетичного досвіду). І хоча подібне знання про світ не дається нам набути через абстрактно-понятійну форму думки, воно "...одночасно є остання межа акту пізнання у його досконалій формі внутрішнього єства, межа внутрішнього єства, у якій пізнання знаходить своє завершення, свій плід і живий відпочинок. Іншими словами, це пізнання виступає пізнанням через уподібнення до дійсності, яке не можна виразити понятійно, але все ж таки воно є межею об'єктивного єднання. Я так думаю, що ми маємо тут спосіб пізнання, який характерний для містичного досвіду взагалі: пізнання споглядальне у точному значенні цього слова "споглядання" (споглядання філософське, про яке ми говорили раніше, є аналогом споглядання нижчого ступеня, а містичне споглядання, про яке зараз мовиться, виступає аналогом найвищого рівня з точки зору ієрархії): пізнання, яке здійснюється не через практичну схильність як досвід, зумовлений розвагою; не є дорогою пізнання, якою виступає природа споглядання філософів, і не є шляхом творення як поетичний досвід, а шляхом ошчасливлення незнанням" [9, 107]. Наразі варто виокремлювати, за Ж. Маритеном, містичну аналогію як основу інтуїтивних прозрень особливого ґатунку (такі характерні, на наш погляд, тільки деяким постатям в історії людства – пророкам, духовидцям тощо).

Цей вид пізнання у свою чергу поділяється – підкреслює французький мислитель – на два різновиди містичної аналогії, що різняться істотно між собою (в залежності від того, чи має місце

аналогія афективна чи ж розумова). Іншими словами, у них мають місце відмінності у походженні. "У першому випадку афективне уподібнення – тут маємо на увазі (стосовно того, як я вже намагався пояснити у іншому місці, єдине у надприродній любові, здатне уподібнити душу до Божества) з надприродним містичним досвідом, з надприродним спогляданням, охоплюючим як предмет – через єднання у любові ("amor transit in conditionem objecti") і через відгук у об'єкті, завдяки чому цей відгук стає сам засобом пізнання – Божої дійсності, яка не може бути виражена ні одним створеним словом проблеми; пов'язані з надприродною споглядальністю не належать до того, що зараз обмірковую" [9, 108]. Тобто має місце ніби своєрідне екстатичне єднання людини із Всесвітом на основі максимально вираженого альтруїзму – любові до інших.

Містична ж розумова аналогія як основа інтуїтивного здогаду теж корениться на цьому особливому ставленні особистості до світу і на таких моральних засадах, як альтруїзм, однак нею використовується понятійна форма для окреслення проблеми пошуку та вираження його наслідків.

Здійснений розгляд вчення Ж. Маритена про види аналогії як основи появи інтуїтивних знань людини про дійсність наразі не тільки дає змогу поглибити уявлення про творчість цього відомого французького філософа, естетика та теолога, а й привертає увагу до необхідності більш поглибленого аналізу науковцями інтуїтивного пізнання як способу не дискурсивного набуття людиною знань про світ і себе саму. Інтуїція не просто альтернативний спосіб набуття людиною нагальної інформації про дійсність та її елементи, вона вагомий чинник залучення людини до гармонійних засад існування у світі і тому спроможна допомогти останній належно адаптуватися до мінливих умов буття.

Крім того, напрацювання чільного представника неотомізму та одного із видатних мислителів, представників інтуїтивізму XX століття, мають цінність через гуманістичну спрямованість його вчення. Відтак слід вказати, що Ж. Маритеном намічено ще один можливий напрям розвідки природи, специфіки і потенціалу інтуїції – звернення уваги на моральність людини, а саме – альтруїзм як основу виникнення здатності до інтуїтивності, що й становить перспективу подальших досліджень.

Література

- Асмус В.Ф. Проблема интуиции в философии и математике (Очерк истории: XVII-начало XX в.) / В.Ф. Асмус. – М.: Соцэкгиз, 1963. – 312 с.
- Ирина В.Р. В мире научной интуиции: Интуиция и разум / В.Р. Ирина, А.А. Новиков. – М.: Наука, 1978. – 191 с.
- Кармин А.С. Творческая интуиция в науке / А.С. Кармин, Е.П. Хайкин. – М.: Знание, 1971. – 48 с.
- Княжук О.П. Інтуїція в контексті евристичної функції мистецтва: автореф. дис. ... канд. філософ. наук / Княжук Олена Петрівна. – К., 2007. – 18с.
- Левчук Л.Т. Роль интуиции в процессе художественного творчества: автореф. дис. ... канд. философ. наук / Левчук Лариса Тимофеевна. – К., 1969. – 20 с.
- Лях В.В. Критика интуитивизма современной буржуазной философии / В.В. Лях. – К.: Наук. думка, 1975. – 111 с.
- Морозов И.М. Природа интуиции / И.М. Морозов. – Мн.: Изд-во Минск. ун-та, 1990. – 141 с.
- Поліщук О.П. Інтуїція. Природа, сутність, евристичний потенціал / Олена Поліщук. – К.: ПАРАПАН, 2010. – 228 с.
- Maritain J. Pisma filozoficzne / Jacques Maritain. – Krakow: SPOLECZNY INSTYTUT WYDAWNICZY ZNAK, 1988. – 409 s.

Literature

- 1.Asmus V.F. Problema intuicii v filosofii i matematike (Ocherk istorii: XVII-nachalo HH v.) / V.F. Asmus. – М.: Socjekiz, 1963. – 312 s.
- 2.Irina V.R. V mire nauchnoj intuicii: Intuicija i razum /V.R. Irina, A.A. Novikov. – М.: Nauka, 1978. – 191 s.
- 3.Karmin A.S. Tvorcheskaja intuicija v nauke / A.S. Karmin, E.P. Hajkin. – М.: Znanie, 1971. – 48 s.

4. Knjzhuk O.P. Intui'cija v konteksti evrystychnoi' funkcii' mystectva: avtoref. dys. ... kand. fylosof. nauk / Knjzhuk Olena Petrivna. – K., 2007. – 18s.

5. Levchuk L.T. Rol' intuicii v processe hudozhestvennogo tvorchestva: avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk / Levchuk Larisa Timofeevna. – K., 1969. – 20 s.

6. Ljah V.V. Krytyka intui'tyvizmu suchasnoi' burzhuaznoi' filosofii' / V.V. Ljah. – K.: Nauk. dumka, 1975. – 111 s.

7. Morozov I.M. Priroda intuicii / I.M. Morozov. – Mn.: Izd-vo Minsk. un-ta, 1990. – 141 s.

8. Polishhuk O.P. Intui'cija. Pryroda, sutnist', evrystychnyj potencial / Olena Polishhuk. – K.: PARAPAN, 2010. – 228 s.

9. Maritain J. Pisma filozoficzne / Jacques Maritain. – Krakow: SPOLECZNY INSTYTUT WYDAWNICZY ZNAK, 1988. – 409 s.

Полищук О.П. ИНТУИЦИЯ И АНАЛОГИЯ: КОНЦЕПТ "НАТУРАЛЬНОГО ОПЫТА И МИСТИЧЕСКОГО И ПУСТОТЫ" В КОНТЕКСТЕ ИНТУИТИВИЗМА Ж. МАРИТЕНА

Исследовано учение известного представителя неомизма и интуитивизма XX века – французского философа, эстетики и теолога Жака Маритена о природе интуиции, а именно роли для нее аналогии. Охарактеризовано наработки Ж. Маритена о видах аналогии и их природе.

Также подчеркнута, что в маритеновской концепции "природного опыта мистического и пустоты" имеет место новый ракурс понимания природы интуиции, поскольку мистическая интуиция мыслителем рассматривается связанной со степенью морального развития человека.

Ключевые слова: аналогия, интуиция, мистический опыт, любовь.

Polishchuk H. INTUITION AND ANALOGY: THE DOCTRINE OF "NATURAL MYSTIC EXPERIENCE AND EMPTINESS" IN THE CONTEXT OF J. MARITAIN'S INTUITIONISM

The doctrine of intuition nature and its analogy role of the famous representative of neo-thomism and intuitivism of the XX century-French philosopher, aesthetician and theologian Jacques Maritain is studied in this article. J. Maritain's ideas about the types of analogy and their nature are characterized.

It is also emphasized that Maritain's doctrine on "natural mystic experience and emptiness" contains a new aspect of the intuition's nature understanding as mystic intuition is considered to be associated with the degree of moral development of man.

Key words: analogy, intuition, mystic experience, love

Рецензент: Суханцева В.К. – д. філос.н., проф.

Полищук Олена Петрівна – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри естетики, етики та образотворчого мистецтва Житомирського державного університету імені Івана Франка.